

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

HUDI JÓZSEF

A pápai és a veszprémi céhek összeírása 1846-ban

MAGYARORSZÁGON A CÉHEK a XIV. századtól kezdve fogták össze az azonos vagy hasonló szakmában dolgozó kézműveseket. A céhek mint kényszer-társulások, nemcsak a tagok érdekeit védelmezték, hanem a mindennapjaikat (vallási életüket, viselkedésüket, erkölcsi életüket) is szabályozták. Szabályzatukat, az ún. céhartikulusokat a szabad királyi városokban a városi tanács, mezővárosokban és falvakban a földesúr adta ki, hagyta jóvá. A szabad királyi városok önkormányzatát az állam a XVII. századtól egyre inkább az ellenőrzése alá vonta; az 1724-ben felállított kormányzati szerv, a Magyar Királyi Helytartótanács (1724–1848) kereteiben belül kezdetben egyes szakelődök, 1783–1787 között a Céhügyi osztály (Departamentum cehale), 1788–1848 között a városi és vármegyei osztály segítségével irányították és felügyelték a céhügyet. A szabad királyi városok céheit a Helytartótanács Városi osztálya (Departamentum Civitatense) ellenőrizte. Az ügyosztály foglalkozott a céhfelvétellel, céhlevelek kiadásával, legények vándorévek alóli felmentésével, panaszok kivizsgálásával kapcsolatos folyamodványok elintézésével, az uralkodói rendeletek végrehajtásával.¹

Az iparosok, kereskedők ügyeinek ellenőrzése III. Károly és Mária Terézia alatt vallási célokat is szolgált. A protestáns céhtagokat II. József türelmi rendeletének megjelenéséig (1781) büntetés terhe alatt kötelezték az úrnapi körmeneteken való részvételre. II. József felmentette a protestánsokat a katolikus szertastásokon való megjelenés kötelezettsége alól és megtiltotta céhartikulusok szerinti büntetésüket, sőt, 1784-ben megtiltotta új céhlevelek kiadását és a régiek megerősítését, 1785-ben pedig az elavultnak tekintett céheket is eltörölte, de ezt a rendeletét sem hajtották végre. Utódai közül I. Ferenc az 1804–1805-ben a régi céhlevelek helyett egységes új céhlevelek kiadására törekedett;

¹ FELHŐ Ibolya – VÖRÖS Antal: A helytartótanácsi levéltár. Akadémiai Kiadó, 1961. 157–165.

törekvéseit V. Ferdinánd is folytatta az 1830–40-es években. (A céheket 1848-ban sem törölték el, a céhrendszert az 1872:8 tc. szüntette meg. A céhek helyébe a szabadpiaci versenyhez alkalmazkodni képes ipartársulatok, majd 1884-től az ipartestületek léptek.) A Helytartótanács levéltárában őrzött céhprivilegiumokat 1873-ban a Széchényi Könyvtárnak adták át.² A letűnt céhes világgal ezután kezdett foglalkozni behatóan a történettudomány.³

A rendi korszak utolsó felmérése 1846-ban történt, ekkor írták össze Veszprém vármegyében a járási szolgabírák a működő céheket. Az összeírás elkészítését a vármegye 1845. november 3-án Veszprémben tartott közgyűlése rendelte el, végrehajtására azonban csak 1846 első hónapjaiban került sor.⁴

E felmérésnek a megye két legfejlettebb, egymással sok tekintetben versengő mezővárosának a céhes összeírását tesszük közzé az alábbiakban. Az összeírásból kitűnik, hogy Veszprémben 28, Pápán 24 céh működött; a megyeszékhelyen a tiszta és vegyes profilú céhekben 33, Pápán 34 céhes mesterség tagjait találjuk; számos mesterség (pl. könyvkötők) képviselői más város céhszervezetéhez tartoztak, és számosan céhen kívüli iparosként éltek a városban. Vagyis: a céhes összeírásokból, nyilvántartásokból a városi kézműveseknek csak egy része ismerhető meg.

A szöveget modernizált helyesírással, az egyéni helyesírási sajátosságok megtartásával közöljük. A különírás, egybeírás kérdésében, a hosszú és rövid magánhangzók írásában, a mondatok tagolásában, az írásjelek kitételében a mai gyakorlatot követtük. A szövegközlésben tartalmi hűségre törekedtünk. Az alapelvek meghatározására azért volt szükség, mert — bár 1832 óta létezett

² Uo. 369.

³ Néhány fontosabb irodalom időrendben: SZÁDECZKY Lajos: A céhek történetéről Magyarországon. Székfoglaló értekezés. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1890., SZÁDECZKY [Kardos] Lajos: Iparfejlődés és a céhek története Magyarországon okirattárral, 1–2. kötet, Budapest, 1913., NAGYBÁKAY Péter: Céhek, céhemlékek Veszprém megyében. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 1971., ÉRI István – NAGYBÁKAY Péter (szerk.): A magyarországi céhes kézművesipar forrásanyagának katasztere I–II. Budapest, 1975–1976., BOGDÁN István: Mestere volt egykor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984., BARTÓCZ József: Mezei grófok és más mesterségek. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 1991., NAGYBÁKAY Péter: A magyarországi kézművesipar jelvényei. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1995., SZULOVSKY János (összeáll. és szerk.): A magyar kézművesipar története. Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, Budapest, 2005., BOGDÁN István: Régi magyar mesterségek. Neumann Kht., Budapest, 2006., MÁRKUSNÉ VÖRÖS Hajnalka (szerk.): Céhládától az adatbázisig. Új utak és eredmények az ipartörténeti kutatásban. Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém, 2012.

⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára IV. 1.a. Veszprém vármegye nemesi kis-és közgyűléseinek jegyzőkönyvei. 2650/1845. (november 3.) közgy. sz. végzés.

akadémiai helyesírás⁵, melynek 1845-ig hét kiadása jelent meg – a vármegyei tisztségviselők nem azt, hanem a vármegyei hivatali gyakorlatban elsajátított írásmódot követték.

1.

Pápa, 1846. 20.

A Pápa mezővárosi céhek összeírása (1846)

Tekintetes Nemes Veszprém Vármegye részéről a' múlt 1845-ik évi November hó 3-ik's több napjain tartatott közgyűlés alkalmával hozott azon végzésre; – hogy a' megyebeli minden céhek összeirattassanak, egyszersmind arrul is mellyek vagynak közülök k. k.⁶ czéh cikkelekkel⁷ ellátva, úgy szinte ezek nélkül lévők külön nevezve, kívánják-e újabb szabályokért a' T. N.⁸ Megyének a' legfelsőbb helyen leendő közbenjárását, vagy az újabb modorú szabályoknak időközben is másolatban leendő kiadattatását; – Szabadalmas Pápa városában létező céhek az alább látszó sor szerint összeiratván, azok részéről ez érdemben a' következő alázatos nyilatkozat tétetik, u. m.⁹

1. Tímár és mészáros egyesült czéh 5-ik Ferdinánd Ő Felségétől bír új cikkeket.

2. Molnár czéh detto.¹⁰

3. Asztalos czéh detto.

4. Bodnár czéh detto.

5. Szűcs czéh detto.

6. Csizmadia czéh detto.

7. Kapczás detto detto.

8. Magyar¹¹ szabó czéh detto.

9. Magyar tímár czéh detto.

10. Németh varga czéh detto.

⁵ A' magyar helyesírás és szóragasztás főbb szabályai. A' magyar tudós társaság' különös használatára. Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István ny., Pest, 1832.

⁶ kegyelmes királyi

⁷ értsd: cikkelyekkel

⁸ Tekintetes Nemes

⁹ úgymint

¹⁰ detto (latin) = ugyanaz; az első detto a céhre, a második az új céhartikulusok meglétére vonatkozik.

¹¹ A mesteremberek nemzetiség szerint is elkülönültek.

11. Kovács, kolompáros, szerszámkovács és késes egyesült czéh szinte dicsőségesen uralkodó 5-dik Ferdinánt Ő Felségétül nyerte articulussait.

12. Fazokas [fazekas] czéh 1-ő Ferencz által kiadott k. k. cikkekkel¹² él, 's másokat váltani nem kíván.

13. Kalapos czéh attul nyertekkel él 's azokkal megelégszik.

14. Szűrszabó czéh detto.

15. Csapó czéh detto.

16. Pék czéh detto.

17. Takács czéh detto.

18. Németh szabó czéh néhai Mária Terézia uralkodása üdejérül szőlő másolatot használ 's ez ide mellékeltetik; egyébként új szabályokat a' czéh maga kíván Ő Felségétül eszközölni.

19. Lakatos, fésűs, bádogos, 's puskás egyesült czéh a' T. N. Megye közben járásával esedezik új cikkeknek eszközölni.

20. Kőműves, ács, cserepes 's kőfaragó egyesült czéhbelieknek articulussai nincsenek, 's hogy legénnyeik a' T. N. Megye által kiadott rendszabások teljesítésére köteleztessenek, ezen T. N. Megye segédelmével új cikkelyeknek leendő eszközöltetéséért esedeznek.

21. Gombkötő czéhnek articulussai nincsenek, 's szinte újakért folyamodik.

22. Kádár czéh detto.

23. Szíjártó 's köteles czéhnek detto.

24. Posztós czéhnek szinte nincsen czéh cikkele 's újat nem kíván.

Ezen 24 rendű czéhbeliek kinyilatkoztatták, hogy az újabb modorú czéh cikkelyeknek másolatban leendő kiadattatását nem óhajtják.

Mellyeknek valóságául adatik ezen bizonyítvány. Pápán Január 20-án 1846.

Könnye Ferencz¹³ m. p.¹⁴

hites jegyző által.

FORRÁS: Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára (MNL VeVL) IV. 1.b. 1451/1846 közgy. sz. A Pápa mezővárosi céhek összeírása. Pápa, 1846. január 20.

¹² értsd: cikkelyekkel

¹³ Könnye Ferenc 1840–1842 között volt Pápa Belsőváros, 1842–1849 között az egyesült Pápa mezőváros főjegyzője. 1848. május 1-től a város képviselőjében a Veszprém Vármegyei Állandó Bizottmány tagja. HUDI József: Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730–1847). Pápa, 1995. 23., 92., 130., 171., Uő.: Források Pápa város 1848/49. évi történetéből. Pápa, 2001. 32., 47., 99–100., 240., 353.

¹⁴ manu propria (latin) = saját kezűleg

2.

Veszprém, 1846. március 1.

A Veszprém mezővárosi céhek összeírása 1846-ban

Múlt 1845-ki November 3-ki közgyűlés jegyzőkönyvének 2650. p. a.¹⁵ végzés
következésének veszprémi főbírói járásban[n] létező céheknek összeírása:

I. Veszprémbe[n]:

[Sor- szám]	[Céh neve]	Van új ¹⁶ articulus	Új kell, nints articu- lus
1.	Asztalos czéh	van	–
2.	Aranymíves és lakatos, órás czéh	van	–
3.	Bognár czéh	van	–
4.	Bábos czéh	van	–
5.	Csapó czéh	van	–
6.	Csizmazia czéh	–	nints új ¹⁷
7.	Csutorás czéh	–	nints új
8.	Esztergályos czéh	van	–
9.	Fazekas czéh	–	nints új
10.	Fésűs czéh	van	–
11.	Gombkötő czéh	–	nints új
12.	Kalapos czéh	van	–
13.	Kolompáros czéh	van	–
14.	Kováts czéh	van	–
15.	Mészáros czéh	–	nints új
16.	Molnár czéh	van	–
17.	Pék czéh	–	nints új
18.	Puskás czéh	van	–
19.	Szűrszabó czéh	–	nints új

¹⁵ pontja alatti

¹⁶ Az új a szövegben következetesen: ujj, javítottuk.

¹⁷ a szóösszetétel értelme: nincs, új kell

20.	Szíjjártó czéh	–	nints új
21.	Szűts czéh	–	nints új
22.	M. N. szabó ¹⁸ czéh	van	–
23.	Takáts czéh	–	nints új
24.	Tímár és m.[agyar] varga czéh	–	nints, új k.[ell]
25.	Tobak czéh	–	nints, új
26.	Kőműves czéh, áts czéh	van	–
27.	N. varga ¹⁹ czéh	–	nints új
28.	Szítás czéh	–	nints, új kell

[...] ²⁰

Költ Weszprémbe[n] 1846. Martius 31-én.

Cseresnyés István²¹ m. p.
főbíró

FORRÁS: Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára (MNL VeVL) IV. 1.b. 1451/1846 közgy. sz. A veszprémi főszolgabírói járás céheinek összeírása. Veszprém, 1846. március 31.

¹⁸ magyar [és] német szabó

¹⁹ német varga

²⁰ A veszprémi főbírói járásban lévő többi céh: II. Márkón: nincs, III. Bándon: nincs, IV. Herenden: Takács, van artikulusa; V. Szentgál: Bognár, Kovács, Fazekas, Takács: mindnek van artikulusa. VI. Kádárta: nincs, VII. Rátót: nincs; a [járásbeli] kovácsok, takácsok a veszprémi céhekhez tartoznak.

²¹ Felsőöri Cseresnyés István református nemes, ügyvéd, dr. Cseresnyés Sándor (1786–1854) Veszprém vármegyei másodfőorvos (1832), majd főorvos (1848) öccse. A pesti egyetemen végzett, 1828-ban még jurátus volt. 1830-ban makói ügyvéd, ekkor a főispán Csanád vármegye rendes ügyészévé, később főügyészévé nevezte ki. 1846–1849 között a veszprémi járás főszolgabírája, 1849. július 7-től egy rövid ideig a távollévő alispán helyettese. HUDI József: Hunkár Antal viszszaemlékezései és iratai. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2004. 143., 155., 173., 211., 231., 240., DÖRNYEI Sándor: „A közjó iránt példás buzgalommal”. Cseresnyés Sándor. = Orvostörténeti Közlemények 210–213. Budapest, 2010. 121–152., különösen 133.